

- Nem tehetünk mi arról.
- A fazekakon is szebbek a cifták.
- A keserű emberek nem tudnak cifrát csinálni.
- Hát ez a maguk baja.
- Márcsak vegyen belőlük, no.
- Összedrótoztatom az öreget, jobb lesz az, mint az uj.

És az alföldi asszonyok összedrótoztatták az öreganyjuktól rájukmaradt cserepeket a vándorló drótosokkal, mert még összedrótozottan is jobbak voltak azok, mint az uj edény.

B I R Á L A T O K

NÉMETH LÁSZLÓ ÉS KURÁTOR ZSÓFI

A magyar irodalomnak mindig sokan tanyáztak a perifériáin. Az u. n. igazmondókat pl. a hivatalos magyar irodalom mindig kizárta magából, tekintet nélkül arra, hogy ez az igazmondás a, történelem igaza volt-e vagy pedig csak az önmagát feszítő egyéniségé. A történelmi példák fölöslegeseek. Elég egy ma kallódó igazmondóra, pl. Szabó Dezsőre hivatkozni. Ki vonhatná kétségbe egyenetlen, de jeles talentumát s képtelen, de vad bojtorjánjai közt tiszta gyepet, is kináló ideológiáját? Mi van ezzel a Szabó Dezsővel? A magyar irodalom perifériáin ég el, öndühében nyilván, amiben már annyi magyar talentum elpörköldött. S ha még csak ő lett volna eddig az egyedüli. Ám a periféria vonz... Az igazmondás tüze olthatatlan. Olaja a magyar lét s ez a lét egyre újabbakat sodor a perifériák felé. Legújabbán pl. Németh Lászlót. Az olvasó ne lepődjék meg, hogy így nyilvántartjuk Németh László utját. Mindig szívesen fordultunk azok felé, akiknek a homlokán a; nyugtalanság csillaga ég. S a Németh Lászlóén igen feltűnően. Bejárta ebben a nyugtalanságában a magyar irodalom középső rétegeinek minden bugyrát s minden lépésével egy másiknak fordított hátat; ahogy *Ember és szerep* című könyvében megírta — mert nem engedett az igazából. Ezt az igazát ugyan — vonatkozzék bár irodalmi kriticismusára vagy u. n. minőségyszocializmusára — semmikép' sem tudjuk elfogadni. Ám, aki annyiféle vélemény mögött csapta be az ajtót, egyszer talán a maga eddigi véleményei mögött is becsapja! Hisz' mint az „Ember és szerep” pár oldala tanúsítja: voltak egész világos helyzetfelismerései s meglepő — és rokonszenves! — elhatározásai. Mert szakítani kezdetben a fajvédő körökhöz közelálló „szitytyákkal”, később Babitsékkal, alig egy éve meg azokkal, akiket a reform Magyarország kortes bűvöletének hatása alatt jórészt ő hozott össze. Mindig azért, mert amit elért, az — úgy látta — megint nem változtatott a helyzeten. Maradt minden a maga magyar, megváltatlan állapotában. Persze Németh László hibája, hogy a változtatást azoktól várta, akiknek a megmaradás az érdeke. S a hibája, hogy e sokféle útban mindent és mindenkit szemügyre vett csak épp önmagát nem. Ez azonban már a kérdés szubjektív része; s Németh László nyugtalanságánál csak a szubjektivitása meg az a nagyobb, ahogy önmagában hisz. Viszont kétségtelen, hogy aki annyira a sajátmaga tételezésére tör, mint ő, vésszül is csak saját magában hihet, s így élete előbb-utóbb nem közcselekedet, hanem — neurózis. Ez azonban csak a háttér... s a háttérben járnak az árnyak... miközben elől valami egész más történik. Egy utazás például

annyi otthoni csalódás után Romániában, s ez utazás beszámolója (*Magyarok Romániában*), — valamint a lárma e beszámoló után, *kívül*, s ahogy ő nevezi: *az* összeomlás, *belül*. E beszámoló azért jelentős, mert Németh László ebben meri először bírálatban részesíteni a magyarországi középrétegek tabuit érintő Erdély-legendát s mindazt, ami ezzel összefügg. Meg lehet állapítani, a bírálat: talál. A bírálattól azonban maga Németh László is meghökken s meghökkenésében meg is fogadja, hogy többé ilyenféle problémákkal nem foglalkozik, (mintha ez változtatna a megállapított tényeken!) s a konzekvenciák levonása előtt a Széchenyieskedés dúltságaiba menekül. Bármilyen lélek azonban csak önmagában omolhat össze s csak *az* önmaga elemei bomlaszthatják fel. Ami más nyelven azt jelenti, hogy Németh László végre szembe került önmagával: a sajátmaga osztályprincipiумai bírálatához ért. S mi történik? Leteszi az igazmondó tollát. A továbbiaktól visszariad. Még kiderülne, hogy mindez, amit eddig összeideologizált, egy hamis tudat játéka! Ettől a felismeréstől fél. Jőjj, Széchenyi tehát, tépő, gyötrelmes vízióiddal!!! Viszont nem ez jön, hanem a hallali. Azok hallalija, akiket Németh László bírálatára talál. Még nem mondták ki: de az osztályáruló Németh László árnyéka a falon... Mindenesetre cserben hagyták. Elsősorban azok, akiket írásai bűvös törmelékeivel felidézett: a reformnemzedék. Egyik sem védte meg. Egyik sem állt mellé. Tüstént megérezték, hogy az igazmondó a perifériák felé szorul. S ez a cserbenhagyás abban is jelentkezik, hogy amikor végre az a Német László, aki hosszú évek kritikai működése után mint író debütál egy valóban imponáló regénnyel (*Gyász*, Franklin kiadás) a különben mindig csácsogó kórus hallgat. Senki se fedezi fel. Senki se veri a dobot! Se Babitsék, se a reform-

e Babitsék,

regény mindakettőt érdekelheti. Az egyiket mélylélektani módszere, a másikat falu vonatkozásai miatt. Mindakettőt, mert a regény hőse, Kurátor Zsófi: basa-paraszt ellen-Bovaryné. Mindegy. A hatalmas portré (Kurátor Zsófiról, aki az ura halála után nem tud megférti a napával, s a maga házába költözik, nehogy meggyanusítsák, sőt maga mellé vesz egy pletyka vénasszonyt, hogy a világ előtt tiszta maradjon a gyászában) nem kelt visszhangot. Pedig ahogy K. Zs. él, dőlyfösen, gőgösen a gyászában, szerelmetesen szép asszonyiségében s hervad és töpörődik a vénség, a fuzsitusság, a végleges elesettség felé s ahogy ezt Németh László visszaadja, az minden ép kritikai érzéket meghódít. Sőt a lélektant pepecselő, főleg csak szórakoztató magyar regényirodalomban ez a nyomasztó, kinzó, a lelki mechanizmus redőzeteibe ható és bűvő portré a tudás és átélés minden machinációival kirajzolva szinte páratlan. Érett realizmusa s bő és átható elemző készsége a legjobb mesterségbeli képességekre utal s az ábrázoló módszerének ezenkívül még megvan az a vonása, hogy nem reked el csupán a; „lelki”, „személyi” elemeknél. Ha akarja, ha nem — lélektani elemzése a lét gyökerei felé gyűrűzik s a mai magyar falu fojtottsága, kibírhatalansága imbolyog föl. Már várjuk, hogy a vád az asszonyról, aki gőgjében, büszkeségében, hajlamaiban a maga sorsát rombolja szét vád lesz a falu urhatnám basa-paraszt hipokrizise ellen, — s Németh László végre leleplezi a hozzá legközelebb álló polgárparasztságot, a nemzet „derekát”, Hungáriát. Ilyesmit azonban csak sejtet s esetleg megénged. Persze nem eléggé. S hogy nem eléggé: ez a kizárólag esztétikai törekvésű mű következése. Az utalás azonban letagadhatatlan. Hisz' a valóban jó realista munkák soh' sincsenek a valóság kikerülhetetlen intelmei nélkül. A jó munka annyi fényessége közt másodlagosan, halványan megcsillan a jó lelkiismeret fénye is, ha még annyira csak az elefántcsonttornyára is gondol az író. Legfeljebb a jó lelkiismeret fényének teljes sugárzása marad el.

Mint Németh Lászlónál. S hogy miért marad el, épp **ez** utal Németh László nyugtalan tisztázatlanságaira. Ugyanaz **ez a** hiány, mint amikor az ideológiájában **nem** gondol mindent végig s amiért folytonos pozícióváltásokra kényszerül perspektivizmusában. Ugyanaz **ez**, amikor megállapításaiban **nem** látja a tárgya és önmaga ellenmondásait. Ugyanaz **ez**, amikor megelégszik csupasz impresszióival és se társadalomtörténetileg, **se** logikájában **nem** ellenőrzi **a** benyomásait. **Az** történik ebben a regényben is Némethtel, ami általában történt vele eddig. A lét valamely darabja lekötötte **a** figyelmét s nagy impulziót érzett magában **a** lét **ama** szegmentumának megragadására. S meg is ragadta. De csak **a** benyomásaiban! Vissza is adta. **De** csak **a** felületéről! Ezért mondott mindig **a** mélyebb összefüggések előtt csődöt az ideológus Németh László. Ezért kényszerült folyton **a** helyváltoztatásra. S ha **az** ideológiában nem ért **a** gyökerekig, illetve ahol ezeket **a** gyökereket kitapintotta, ott a neurózisba menekült előlük, ugyanezért **nem** tudja meghaladni **a** műalkotásban **az** író Németh László a csak-benyomások, **a** csak-lélektan módszerét s marad el — **a** határozott jelentés. Mindakét esetben u. i. az önmaga megoldatlan ellenmondásait kellene meghaladnia. Azt a valamit, amiért minden lépésekor **az** előző lépése mögött csapja be **az** ajtót. Azt a valamit, amiért most **a** perifériák felé tart. Viszont hiába: **a** mindenkivel szembe kerülő frondór egyszer **a** maga léte alapjaira lel s **a** mélylélektan az elemző düh tetején, túl **a** „lelken” **a** létbe ütközik s akaratlanul nem **a** lelket, hanem **a** valóságot leplezi le. Mint Kurátor Zsófi esetében is. A gög és **a** dolyf leleplezése kétségtelenül szép feladat **an**nak számára, aki ily' nyomasztó teljességgel tudja végrehajtani. **A** leleplezés apparátusának **ez a** teljessége azonban nemcsak Kurátor Zsófi neurózisáról szedi le **a** leplet, hanem **a** gögöt-dolyföt alátámasztó életberendezésekről is — s ha akarja, ha nem: **ez** életberendezések, életösszefüggések hiábavalóságára hívja fel **a** figyelmet, mégha Kurátor Zsófi sorsát nem is zárja le, ha **a** regénynek nincs is befejezése, ha **a** határozott és végső lépés a végleges tisztázás felé hiányzik is: **a** nagyon fontos lépés, **a** következtetések levonásának **a** lépése, mely nem hiányozhat egy gondolatsorból, nem hiányozhat egy ideológiából s nem hiányozhat egy regényből sem, ha határozott jelentésre tart igényt

Hogy **ez az** itt hiányzó lépés hova vezetett **az** ideológus Németh Lászlónál *belül*, azt **a** „Magyarok Romániában” végszavaiban ő mondta el a legvilágosabban. Hogy hova vezetett *kívül*, azt **a** „Magyarok Romániában” után felkelt hallali igazolja. Németh László **a** perifériák felé tart... *A következő lépését várjuk.* Gaál Gábor

EMBERSÉG ÚTJAI. A polgár regényrajzát, idegducainak kibogozását, tudatalatti tudatosságának kianalizálását, a polgár emberréválását, szocializmusba tántorgását, ezt az egész életfolyamatot a hajótöröttség-től a szocializmusba kapaszkodásig, felfedőn és lezárón *Leonhard Frank Polgár-jának* köszönhetjük. Aki regényíró ehhez a témához nyul, félig elveszett ember. Teljességet nem adhat, csupán **a** témát variálhatja. A legjobb esetben pótolhatja és erősítheti azt, ami Frank regényében konstrukciójánál fogva, a háttérbe szorult: **a** realitást. **A** Frank-féle polgár-komplexumot aktuális mai konturokkal keretezni: hálás és nem haszontalan feladat.

A polgár emberrétudatosodásának útja **a** szocializmuson át vezet. Ha tehát egy író leírja **a** címet: Egy polgár ember lesz (Friedrich Schick: *Ein Bürger wird Mensch*. Verlag Oprecht, Zürich) akkor ezt **az** utat várjuk és keressük különösen **ma**, amikor **a**: két világ harca az ember eszközváltának és az ember lényegváltának, **a** barbarizmus és **az** em-